

Negyvenöt év filmcenzúrája

Takács Róbert *Hollywood a vasfüggönyön túl* című könyvéről

Murai András

Magyar Kommunikációtudományi Társaság

Az államszocialista rendszer kultúrpolitikáját alapvetően meghatározta a Nyugathoz való viszony. A kulturális értelemben vett zártság és nyitottság aránya jelentős változáson ment át 1948-tól 1989-ig, a teljes elzárkózástól fokozatosan nyitott az ország – egyebek mellett a külpolitikai változásoknak köszönhetően – a nyugat-európai és az amerikai kultúra befogadása felé. Takács Róbert könyve ezt a folyamatot a filmforgalmazás felől követi figyelemmel: a *Hollywood a vasfüggönyön túl* 1945-től a rendszerváltozásig tekinti át az amerikai filmek magyarországi importjának történetét.

A szerző a nyugati filmek behozatalát időrendben tárgyalja: a Rákosi-korszakkal rövidebben foglalkozik, a Kádár-rendszert részletesebben vizsgálja, így külön részt szentel az 1960-as, az 1970-es és az 1980-as éveknek. A könyv egyik fontos kiindulópontja, hogy míg a kultúrpolitika alapelvei évtizedeken keresztül változatlanok voltak, addig a gyakorlat, az érvényre jutott szempontrendszer folyamatosan módosult. Ezért a nyugati és a hollywoodi filmek mennyiségi növekedése és térhódítása lassú, de biztos folyamat volt. Az az alapelv azonban mindvégig érvényesült, hogy az államszocialista országokból behozott filmeknek számszerűen mindig fölényben kellett lenniük a Nyugatról importáltakhoz képest. A hazai filmpolitika irányítói – nevezetesen a cenzúra-hivatalként működő Filmátvételi Bizottság tagjai – vigyáztak arra, hogy az amerikai filmek ne „fertőzzék meg” a nézőket a kapitalizmus értékrendszerével. Szerintük az „igazi ellenséget” a hollywoodi filmek jelentették, míg a nyugat-európai rendezések könnyebben átmentek a szűrőn – sokáig az olasz és a francia alkotások jelentették nálunk a nyugati mozit. Ugyanakkor a Bizottság kifejezetten támogatta néhány társadalomkritikus amerikai film bemutatását is.

A hidegháború hosszú évtizedei alatt voltak fordulóponatok, amelyek után erőteljesebbé vált a „kapitalista filmek” behozatala. A szerző rámutat arra, hogy ezek a fordulóponatok elválaszthatatlanok a (kultúr)politika egyéb területein is tapasztalható változásoktól. Ilyen például az 1953-as év és a desztalinizáció kezdete: Sztálin halálának évében kilenc, egy év múlva már huszonkilenc amerikai filmet vetítettek itthon. Az 1960-as évek közepe is változást hozott, ami egybeesik a kultúra különböző területein is érzékelhető reformokkal. Az 1970-es évek második felében már az Egyesült Államok volt Magyarország második legnagyobb filmbeszállítója, s végül Kelet és Nyugat mozivásznon (is) zajló csatájában Hollywood győzött. 1987 volt az első év, amikor Hollywood „a magyar mozik első számú filmellátójává” vált (219. o.).

Takács Róbert precízen adatolt könyvében levéltári anyagokból, bizottsági jegyzőkönyvekből rekonstruálja a Filmátvételi Bizottság működését és egyes döntéseinek hátterét. Az elmúlt években megjelent két hasonló tematikájú, a külföldi filmek importjával foglalkozó könyv Gál Mihály szerkesztésében. Az elsőben Gál (2015) azt mutatja be, milyen filmek kerültek a mozikba, és milyen érvek szóltak mellettük és elutasításuk esetén ellenük. A másodikból pedig megtudhatjuk, milyen – főleg nyugati – filmeket látott Kádár János és a párt legfelsőbb vezetése a péntekenként a Filmfőigazgatóság Báthory utcai épületében rendezett vetítéseken (Gál 2016). Takács is támaszkodik erre a két dokumentumkötetre, ugyanakkor jóval tágabb összefüggésben vizsgálja a nyugati és azon belül az amerikai filmek magyarországi jelenlétét: korabeli újságcikkeken keresztül és a nézőszám alakulását is figyelemmel kísérve mutatja be fogadtatásukat és kritikájukat. A sajtónyilvánosságból láthatóvá válnak az amerikai filmekkel kapcsolatos „hivatalos” aggodalmak, ellenérvek és a népnevelés érdekére hivatkozó, gyakran bornírt gondolkodás. A szerző kitűnő ismerője a Kádár-rendszer sajtójának (erről szóló monográfiáját lásd Takács 2012), a *Hollywood a vasfüggönyön túl* című munkájában is felhasználja ezirányú ismereteit. Sokat idéz korabeli, többnyire a hollywoodi műfajokat helytelenítő, sőt lenéző újságcikkekből. Megközelítésében úgy tűnik, hogy homogén volt a korabeli kritika szemléletmódja. Takács gyakran használja a „marxista kritika” kifejezést, ezzel

azt hangsúlyozva, hogy közel egységes álláspontot képviselt a sajtó az amerikai filmekkel kapcsolatban. Ennél azért valószínűleg árnyaltabb volt a kép, különösképp az 1970-es és az 1980-as években – például a Filmkultúra, majd a Filmvilág írásai bátrabban jelenítették meg a többségtől eltérő szemléletet.

A nyugati filmek ideológiai szűrésének és fogadtatásának bemutatását tovább árnyalja, hogy Takács Róbert a filmpolitika megértéséhez szükséges rövid műfaji kitérőket is tesz. Például az amerikai western kapcsán olvashatunk a kelet-európai „eastern” jelenségéről, másutt egyes filmművészeti irányzatokról kapunk rövid, de fontos ismertetőt. Így kerülnek szóba egyebek mellett a New York-i iskola és John Cassavetes filmjei is, amelyeket a hazai kultúrpolitika „haladó szellemiségűnek”, tehát megfelelő mértékben társadalomkritikusnak tekintett, ezért ezek a magyar nézők elé kerülhettek.

Különösen érdekes a hátrálatott műfajokról és a tiltott filmekről szóló fejezet. Hazánkba több éves csúszással érkezett meg a western, a sci-fi és a horror. Az amerikai western esete azért is zavarba ejtő, mert még a többi államszocialista országhoz képest is késve került nálunk mozikba, egészen pontosan 1969-ben a *Hallgatag ember* című filmmel. *A hét mesterlövészt* még Moszkvában is előbb vetítették (1964-ben), mint nálunk (1971-ben). Takács Róbert könyvéből az is kiderül, hogy milyen sok értékes nyugati filmtől fosztották meg hosszabb-rövidebb időre a hazai közönséget a párt ideológiáját kiszolgáló filmhivatalnokok. Csak egy példa: Alfred Hitchcock *Psychoj*át több mint tíz éves késéssel, 1972-ben engedték csak levetíteni, akkor is hamar levették a műsorról – bármilyen hihetetlen is, de – néhány felháborodott nézői levél miatt.

A *Hollywood a vasfüggöny mögött* tág kontextusban, egyidejűleg több nézőpontot érvényesítve tárgyalja az államszocialista időszak filmbehozatalának témáját. A kötet sajátos filmtörténeti munka, hiszen egy adott politikai berendezkedés intézményrendszere felől tekint a mozgókép történetére, ugyanakkor új szemponttal gazdagítja az államszocializmus kultúrpolitikájának vizsgálatát, valamint hozzájárul az újságírók, a kritikusok szerepének és a korszak nyilvánosságának megértéséhez. Takács Róbert nemcsak precíz kutató, hanem jól is ír, könyve ezért a film- és médiatörténettel hivatásból foglalkozók mellett mindenkinek ajánlható, akit érdekel, miért és hogyan gátolta a filmcenzúra a „nép érdekében” a kemény, majd egyre puhuló diktatúrában az amerikai mozi térhódítását. (Takács Róbert: *Hollywood a vasfüggönyön túl*. Napvilág Kiadó, Budapest 2022, 207 oldal, ISBN: 978-963-338-115-1, 3900 Ft.)

Irodalom

Gál Mihály (2015): „A vetítést vita követte.” *A Filmátvételi Bizottság jegyzőkönyvei 1968–1989*. Budapest: Gondolat Kiadó.

Gál Mihály (2016): „Péntekre javasoljuk.” *Az MSZMP vezetőinek vetített filmek 1966–1989*. Budapest: Clipperton.

Takács Róbert (2012): *Politikai újságírás a Kádár-korban*. Budapest: Napvilág Kiadó.